

Ćiril Ćoh

Prva gimnazija, Petra Preradovića 14, HR-42000 Varaždin
ciril.coh@vz.t.com.hr

Tankoćutnije od jezika

Sažetak

»Sve što postoji u onom drugom je drugačije nego u sebi« (Kuzanski). Ljudski svijet je posredovani svijet te može biti posve odvojen od onoga što je svijet u sebi, a što se danas naziva neposrednošću, životom, autentičnom egzistencijom. Racionalnost, simboličko mišljenje, jezik, povezuju nas s realnošću, ali prepušteni sebi samima zarobljavaju beskonačnu različitost stvarnosti i supstituiraju bogatstvo života hiperrealnošću i ekstenzijama (Baudrillard, McLuhan).

Izgubljeni smo u simbolima jer nam nedostaje, kaže Kuzanski, tankoćutnost za razlikovanje simbola od onoga što oni simboliziraju. Kant to proširuje na razlikovanje svijeta za nas od svijeta po sebi, upozoravajući da je naše iskustvo svijeta određeno naočalama kroz koje ga gledamo. Kuzanski nam nudi naočale koje omogućuju spomenutu tankoćutnost. Uspoređuje ih s dragocjenim kamenom berilom kroz koji postaje vidljivo ono što je inače nevidljivo. To je medij tankoćutniji od jezika. Za Platona njegovo poznavanje bijaše uvjet da se uđe u Akademiju.

Ključne riječi

svijet, medij, znanstveni realizam, imaginacija, simbolizacija, naivni empiricizam, narcisoidni simbolizam, struktura, »intelektualne naočale«, *tetraktys*

1.

Stvarnost, taj naš *svijet* koji autentično ili krivo spoznajemo i razumijemo, koji gradimo ili razaramo, koji slijedimo do njegova ispunjenja ili ga pak promašujemo, nije nam *neposredno* dan, već nam je *posredovan*. Prisutan u našem iskustvu, pa i onom znanstvenom, nije onakav kakav je u sebi. Prema Kantu, čovjek nosi u svom umu apriorne forme osjetilnosti i razuma koje omogućuju i oblikuju njegovo iskustvo. One se slikovito prikazuju kao naočale, *medij* kroz koji gledamo i doživljavamo *svijet*. *Svijet* je njima određen, a ne možemo ih skinuti. I ne trebamo. Naprotiv. Imajući u vidu cjelinu Kantove filozofije, sustav u kojem je *Kritika čistog uma* tek jedan organski dio, ovu sliku možemo i drugačije shvatiti.¹ Spomenute naočale tu nisu *medij* koji iskrivljuje *svijet* da bi ih trebalo odbaciti. One su *medij* kroz koji se vidi razlika između *svijeta za nas* i *svijeta po sebi*, a time i *svijet* sam. *Svijet* je cjelina koja je ovom granicom omogućena i uspostavljena ili ga uopće nema.

1

Kant izuzetno cijeni znanost koja počiva na racionalnom istraživanju i iskustvu, ali u njezinoj metodi i pristupu vidi ne bilo kakvo, već bitno ograničenje. To se ograničenje unutar znanstvenog uma ne može, ali i ne treba prekoračiti. Postavljanjem granice unutar *cjeli-*

ne svijeta, ta se *cjelina* upravo i uspostavlja. Praktički um, postavljen s onu stranu granice, ima primat pred teorijskim. Ako teorijski um tu granicu ne vidi, zatvara se u svijet bez biti, svrhe, vrijednosti i smisla.

Nikola Kuzanski, filozof s kraja srednjega vijeka, također govori o jednom takvom *mediju*, a zove ga *intelektualnim naočalama*. Uspoređuje ga s dragocjenim kamenom berilom. Beril je naime dragi kamen kojem se pripisivala moć da čini vidljivim ono što je prije bilo nevidljivo. Kroza nj se jasno vidi da je prispodoba istine samo prispodoba, da se istina ne može prispodobiti ni s jednom prispodobom. Uvidanje te razlike čovjeku daje moć otvaranja prema istinskom i bespretpostavnom. Kuzanski i Kant uviđaju granicu razumskog ili znanstvenog mišljenja te upozoravaju na opasnost njezina ukidanja. Kad logika i računanje postanu mišljenje, bit će izgubljen bitak, strast za istinom, moralom i izvornim životom. Današnjim rječnikom rečeno, čovjek će postati kiborg.

Kod Kuzanskog i Kanta radi se o tome da čovjek i *svijet* istinski budu. Ne interesira ih neki *svijet* iza ovog, nego ono što mi danas zovemo neposrednošću, životom, autentičnom egzistencijom. Nietzsche to zove istinom, imajući pritom u vidu beskonačno odstojanje od racionalnosti i spoznaje. Dok se racionalnost i spoznaja kod Kuzanskog i Kanta uvažavaju i postavljaju u odnos pojavnoga i bitnoga, kod Nietzschea se na nekim mjestima njegova filozofiranja potpuno isključuju. Nietzsche je doživio vladavinu onoga što ne može i ne smije vladati. Svjedok obezvlađivanja čovjeka i svijeta ponekad gubi volju da u pohlepnom intelektu traži bilo kakvu vrijednost i funkcionalnost:

»U nekom zabitnom kutku svemira, treperavo razlivena u bezbrojne sunčeve sustave, bilo je jednom zvijezde na kojemu lukave životinje iznađoše spoznavanje. To je bila najobjesnija i najlažljivija minuta povijesti svijeta.«²

U nastavku govora o spoznaji Nietzsche je naziva kukavnom, sjeni nalik, prolaznom. Ona se unutar prirode pojavljuje bez svrhe, samovoljno. Ona nema misiju da vodi nadljudski život. Samo je čovjek kao njezin tvorac uzima tako patetično kao da bi se u njoj okretale osi svijeta. Ona napuhava, zastire oči i osjetila zasljepljujućom maglom. Njezin učinak je zabluda, a glavne sile pretvaranje, obmanjivanje, ulaganje, laganje i varanje, lepršanje oko plamena taštine. Na kraju zaključuje da ništa nije nepojmljivije od toga kako se među ljudima mogao pojaviti pošten i čist poriv za istinom.

Slično danas piše John Zerzan:

»Možemo li reći da stvarno živimo? (...) Zašto moderna društva imaju tako mnogo teškoća u proizvodnji odraslih sposobnih za intimnost, posao, uživanje i etički život? Zašto su znakovi uništena života tako rašireni?«³

Ali za Zerzana svijet i čovjek su obezvrijeđeni i izvan vladanja zbog posve drugih razloga. Ne radi se više o vladavini na iskustvu utemeljene znanosti, već o vladavini simbola. Umjesto da posreduju spram svijeta, da nam ga otvaraju i daju, oni postaju prepreka:

»Čini se da proživljavamo pad u opisivanje, čije dubine i posljedice tek sada potpuno shvaćamo. U doslovnoj vrsti falsifikacije, simboli su prvo posredovali stvarnost i onda je zamijenili.«⁴

Posebno se to odnosi na jezik, verbalnu komunikaciju:

»Verbalna komunikacija dio je odmaka od društvene stvarnosti licem-u-lice, i omogućava fizičku odvojenost. Riječ uvijek stoji između ljudi koji se žele međusobno povezati, olakšavajući smanjivanje onoga što se ne mora reći da bi bilo izrečeno.«⁵

Jean Baudrillard čak govori o savršenom zločinu nad stvarnošću.

»Nema više smrti: besmrtnost klona. Nema više drugosti: istovjetnost i razlika. Nema više zavodjenja: spolna ravnodušnost. Nema više iluzije: hiperrealnost, *Virtual reality*. Nema više tajne: prozirnost. Nema više sudbine. Savršen zločin.«⁶

Originalu koji dvojniki kopira nema ni traga. On je savršeno uništen. Ono *biti* u potpunosti smo zamijenili s *izgledati*.

Neosjetljivost na razliku između simbola i onoga što simbol određuje, tako da se samom simbolu daje moć da vlada nad onim koji ga je stvorio, Marshall McLuhan povezuje s mitom o Narcisu dajući mu pritom jedno novo tumačenje:

»Mladi je Narcis mislio da je njegov odraz u vodi netko drugi. Taj mu je zrcalni produžetak toliko umrtvio opažanje da je postao servomehanizam vlastite produžene ili ponovljene slike. Nymfa Eko pokušala je zadobiti Narcisovu ljubav ulomcima njegova govora, ali uzalud. Bio je neosjetljiv. Prilagodio se svom produžetku i postao zatvoren sustav. Smisao je ovoga mita da ljude odmah očara svaki produžetak njih samih u svakom materijalu različitom od njih samih.«⁷

U ovom našem promišljanju bavimo se pojmom *medij* da bismo bolje razumjeli opasnosti o kojima govore ovdje citirani Nietzsche, Zerzan, Baudrillard i McLuhan. Nećemo govoriti, barem ne direktno, o konkretnim medijima, posebno ne onim masovnim, pa čak ni o jeziku i ostalim sustavima simboliziranja. Za početak, neka nam *medij* budu »intelektualne naočale« koje omogućuju *tankočutni pogled razlikovanja simbola i onog što simbol označava*. U nastavku ćemo taj pojam proširiti i produbiti.

2.

Svijet i posredovanje, odnosno *medij* kroz koji se ono događa, međusobno su usko povezani pa ne možemo shvatiti jedno bez drugoga. Počnimo od pojma *svijet*. Pod njime mislimo na cjelokupnost svega što jest, što nije neki popis ili zbroj svega što se u njemu nalazi, već jedna *strukturirana cjelina*.⁸ On uključuje sve ono čime se danas bave prirodne znanosti, ali u njega spada i ono što je od znanošću posredovane prirode posve različito, ali opet s njom povezano – duhovna stvarnost čovjeka i društva.

Unutar *svijeta* postoji područje koje se može spoznati matematički precizno i egzaktno. Takav se pristup ostvaruje *mjerenjem* u kvantitativnom smislu, a možemo ga nazvati *realizmom*. Tu spoznajni subjekt »uzima mjeru« objektu postavljenom pred njega. Ali u svijetu postoji i ono što je takvim mjerenjem ne samo neshvatljivo nego se njime izobličuje, degradira, pa čak i ukida. Zato je potrebna još jedna sasvim drugačija mjera. Platon je u dijalogu o istinskom državniku razlikuje od one *kvantitativne (poson)* i veže je uz *kvalitetu*

2

Friedrich Nietzsche, *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*, Matica hrvatska, Zagreb 1997., str. 7.

3

John Zerzan, »Trka za prazninom; propast simboličke misli«, *Zarez* 65, preuzeto s <http://www.stocitas.org/zerzan%20trka%20za%20prazninom.htm>.

4

Isto.

5

Isto.

6

Žan Bodrijar (Jean Baudrillard), *Savršeni zločin*, Časopis Beogradski krug, Beograd 1998., str. 123.

7

Marshall McLuhan, *Razumijevanje medija. Mediji kao čovjekovi produžeci*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2008.

8

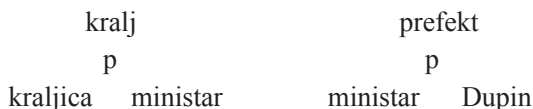
Struktura se ovdje misli u smislu Diltheyeve, odnosno Gadamerove hermeneutike: »Struktura označava veze dijelova od kojih se nijednoga ne poima tako da bi mu pripadala prednost. Tome odgovara nešto očigledno, naime da u živom organizmu nijedan dio ne dolazi na prvo mjesto i jedini obavlja zadaću vođenja, dok bi ostali bili drugog ranga. Naprotiv, svi su dijelovi u organizmu ujedinjeni i svi mu služe. Struktura znači da ne postoji najprije neki uzrok, a onda neki učinak, nego da se radi o međusobnoj igri su-djelovanja.« Hans-Georg Gadamer, *Početak filozofije*, Scopus, Zagreb 2000., str. 22–23.

(*poion*).⁹ Ova znanstvenost koja se zasniva na sasvim drugačijem *mjerenju* ne počiva na *subjekt-objekt relaciji* gdje subjekt uzima mjeru objektu pokušavajući pritom potpuno isključiti svoju subjektivnost. Ona počiva na *intersubjektivnosti*.

Jedinstvena znanost o prirodi, čovjeku i njegovu svijetu nije moguća, jer se dva posve različita mjerenja ne mogu svesti na jedno. Isto tako ne može se jedno od njih ukinuti: oba su za spoznaju i život podjednako značajna. No ipak, *kvantitativno mjerenje* ne može samo sebe objasniti. Ono postaje razumljivo tek iz *kvalitativnog* koje ga u sebi uključuje kao jedan od svojih momenata. Svijet je prije svega ono svjesno, intersubjektivno i tek unutar toga postoji nešto kao priroda, aspekt razumljiv kroz subjekt-objekt relaciju. Ono što zovemo prirodom kao predmetom prirodnih znanosti i sama ta prirodna znanost razumljivo je tek kroz *hermeneutiku*. Zato ona nije samo metoda duhovnih znanosti, već, kako kaže Gadamer, »temeljni uvid o tome što mišljenje i spoznavanje uopće znači za čovjeka u praktičnom životu, čak i kad radimo znanstvenim metodama«. ¹⁰ Bog Hermes, čije je božanstvo u nazivu te discipline sumišljeno, kao posrednik u sebi razgraničenoga svijeta, ne vlada samo jednim njegovim dijelom, već cjelinom i svim odnosima unutar nje.

3.

Svijet nije unaprijed dan. Nije to neka unaprijed pripremljena onostranost koja samo čeka da mi, zatočenici nekog lažnog ili prividnog svijeta, u nju uđemo. Naprotiv, svijet je čovjekova mogućnost, uvijek iznova ugrožavana, pa se za njega treba stalno boriti protiv sila koje ga izobličuju i destruiraju. Te su sile prisutne u tendenciji razdvajanja *prirodnog* i *duhovnog*, u nemoći uočavanja njihove razlike, u međusobnom niveliranju i isključivanju, u neprihvatanju činjenice da nam je svijet nužno *posredovan*. Nazvat ćemo ih *naivnim empiricizmom* i *narcističkim simbolizmom*. Suprotstavljanje tim silama suptilno je izloženo u priči Edgara Alana Poea *Ukradeno pismo*.¹¹ Ta priča, koja je puno više od toga, zaintrigirala je psihoanalitičara i filozofa Jacquesa Lacana koji joj je 1954. posvetio posebni seminar.¹² U njoj prepoznaje razlaganje o trima različitim pozicijama subjekta prema ukradenom pismu: *realno*, *imaginarno* i *simboličko*. Priču dijeli na dva dijela. U svakom prepoznaje istu strukturu: tri točke na vrhovima trokuta s četvrtom u središtu.

Ista struktura s različitim subjektima na njezinim pozicijama u svakom dijelu priče. Izuzetak je *pismo* koje u oba dijela zauzima središnju poziciju. Prema Lacanu obje strukture prikazuju pozicije *realnog*, *imaginarnog* i *simboličkog*. To znači da *realno* zastupa kralj u prvoj i prefekt u drugoj, *imaginarno* kraljica u prvoj i ministar u drugoj, *simboličko* ministar u prvoj i Dupin u drugoj.

Kažimo odmah da za našu raspravu Lacanova interpretacija nije u potpunosti prihvatljiva. Uostalom, ne bavimo se njegovom temom. Prihvaćamo strukturu koju je on u priči otkrio, ali u njoj vidimo različite pozicije subjekta. Preuzimamo Lacanov termin *naivni empiricizam*, a ostala dva, *imaginarno* i *simbolično*, s izmjenom značenja. Govorimo o sličnom, ali nikako ne o istom. Slažemo se da je postupak policije u priči usporediv s postupkom prirodne

znanosti. Poput nje ona postupa detaljno, iscrpno, egzaktno, precizno, zbog odsutnosti više perspektive slijepo i besplodno. Ali to nikako nije *naivni empiricizam*. Pozicija *naivnog empiricizma* u priči je samo moguća, odnosno nije aktualizirana. Policijski prefekt zastupa poziciju *znanstvenog realizma* koja je u stalnoj opasnosti da se okrene u *naivni empiricizam*.¹³

Lacan pripisuje poziciju *naivnog empiricizma* ne samo prefektu nego i kralju. Naime kralj je u svom »uvidu« također slijep. Ali to nije sljepilo *naivnog empiricizma* već jedno posve drugačije. (Ne)Postupci kralja neusporedivi su s postupcima prefekta. Prefekt je oštroman, a kad ne vidi, ne vidi zbog svoje oštromnosti (ali zahvaljujući njoj sam će je se odreći i slučaj prepustiti Du-

9

Platon, *Pol.* 284 a–285 a (u hrvatskom izdanju: Platon, *Država*, Matica hrvatska, Zagreb 1942., str. 449–450). Gadamer ovo mjesto komentira ovako: »Ali kakvu ćemo mjeru naći kad govorimo o simetriji i ljepoti? Platon kaže da je *to metrion*, mjera koju svako biće ima u sebi. Kao i svi Grci, on pri tom najprije misli na živo biće. Biće je ponajprije nešto živo. I svijet je velika životinja koja diše – tako su osjetilno Grci vidjeli svijet. Ali nama je sada važan pojam *metrion*, mjera koju nešto ima u sebi samome i koju kao *harmonia* potom susrećemo i u teoriji glazbe, a u paralelnoj uporabi jezika – *hygeia*, zdravlje – također je *harmonia*. To jest takvo suglasje različitog u jedinstvu koje čini čudo organskog života.« Hans-Georg Gadamer, *Ogledi o filozofiji umjetnosti*, AGM (Biblioteka Meta), Zagreb 2003.

10

Hans-Georg Gadamer, »Od riječi k pojmu«, u: Hans-Georg Gadamer, *Čitanka*, Matica hrvatska, Zagreb 2002., str. 125.

11

Za našu je raspravu ova priča važna u svim svojim detaljima, no predugačka je da bismo je ovdje i izvorno prenijeli. Zato ćemo je samo prepričati: Kraljica je dobila pismo. Počela ga je čitati, a u njene odaje ulazi kralj. Sadržaj pisma je takav da bi je jako ugrozio pred kraljem i pokušava ga sakriti. No kako je bilo već prekasno, samo ga je okrenula i položila na stol. Sadržaj pisma je bio skriven, a vidljiva je ostala samo adresa. U tom trenutku ulazi ministar. On prepoznaje rukopis adrese, primjećuje kraljičinu zbunjenost i prozre njezinu tajnu. Počeo je s kraljem razgovarati o poslovima, a nakon nekog vremena iz svoje torbe izvadi pismo sličnog izgleda, ali beznačajnog sadržaja, te ga stavlja na stol pored kraljičina. Nastavlja s razgovorom i uzima pismo sa stola. Naravno, nije uzeo svoje već kraljičino.

Kralj ništa ne primjećuje. Kraljica sve to vidi, ali ne reagira da ne bi kralju skrenula pozornost na pismo i njegovo prikrivanje. Tako je pala pod ministrovu moć kojom se on počeo koristiti u političke svrhe. Dovedena do očaja, povjerala se prefektu policije. Ponudila mu je tako veliku svotu da ovaj ne mora razmišljati

o cijeni sredstava koja će uložiti u svoje istraživanje. Koristeći se ključevima koja otvaraju sva vrata, mjesecima je sustavno pretraživao svaku ladicu, svaki kutak, ispremještao sve stvari, svaku posebno ispitujući. Čak je sa stručnjacima opremljenim specijalnim alatom skidao ploče sa stolova i ostalih komada namještaja. Najjačim mogućim mikroskopima istraživali su je li neki dio namještaj bušen i je li pismo sakriveno u tako nastalu udubinu. Upotrijebili su još mnoge druge metode i sredstva, ali sve uzalud. Ništa nisu otkrili.

U drugom dijelu na scenu stupa detektiv Dupin kome nemoćan prefekt povjerava istragu. On polazi od saznanja da ministar nije ludi pjesnik, kako to misli prefekt, već ozbiljan matematičar i jak pjesnik. Dupin je uvjeren da je ministar u skrivanju pisma imao na umu kakvom ga osobom prefekt smatra i kojim se to metodama policija služi. Dupin pretpostavlja da je ministar htio to istraživanje učiniti besmislenim te pismo uopće nije sakrio, već ga je tako vješto izložio da ga onaj koji ga hoće pronaći znanstvenim istraživanjem uopće ne može vidjeti. Učinio je nešto toliko jednostavno, toliko jasno i toliko mudro da je samo izvornom matematičko-pjesničkom umu uočljivo, a znanstvenoj oštromnosti sakriveno. (Senekina rečenica *Nil sapientie odiosius acumine nimio – Mudrosti ništa nije mrskije od pretjeranog oštromlja* stoji kao moto čitave priče). Vještim manevrom Dupin je uspio ovo pismo zamijeniti sličnim, da bi ga nakon toga preko ministra prosljedio kraljici. No time je učinio mnogo više od toga: ostavio je ministra u lažnom uvjerenju da je pismo i dalje sakriveno.

12

O značaju priče za razumijevanje Lacanove psihoanalize i filozofije iscrpno piše Sean Homer u jednom od izdanja *Routledge Critical Thinkers. Essential Guides for Literary Studies*: Sean Homer, *Jacques Lacan*, Routledge, London 2005., str. 45–48.

13

Pitajmo se što bi se dogodilo da je kraljičina situacija bila prepuštena na milost i nemilost prefektu, da je prefekt bio ohol i da kraljičin slučaj nije prepustio Dupinu.

pinu). S druge strane kralj je slijep jer je duhovno tup, nemoćan da razlikuje jedno pismo od drugoga, da vidi što se s tim pismima, s njim, s kraljicom i ministrom događa. Tu njegovu nemoć da razlikuje originalno pismo od onog koje samo tako izgleda, vežemo za *narcistički simbolizam*. Kraljev je položaj u toj poziciji koliko jak, toliko beznadan, da je jedini izlaz da ga se s nje makne.¹⁴ Pismo je, premda to u priči ne stoji izričito, vjerojatno u funkciji državnog prevrata.

Ministar ne želi zaštititi kralja i njegov narcisoidni poredak, ali se ne želi ni prikloniti kraljici bez pokrića. Svojim je postupkom stavlja na kušnju, sve što on jest i sve što ona hoće biti, stavlja u *pitanje*. Ministar preispituje zaslužuje li ona njegovu naklonost, ima li ona moć koja je potrebna vladaru, može li biti zamjena za narcisoidnog kralja.

U drugom dijelu priče ministar će svoju situaciju zamijeniti kraljičinom. Sada je on u situaciji *preispitivanja*. To je ista situacija, ali ne i ista pozicija. Ministar u svojoj poziciji ima moć koju kraljica u svojoj nema. On je u stanju i *odgovoriti* na *pitanje* u kojem se nalazi. Kraljica nema te moći. Ona *pitanje* u kojem se našla nije postavila, pa ga ne može ni razriješiti. U *pitanje* ju je stavio ministar, a *pitanja* razriješio Dupin. Ona ima samo moć prepoznavanja toga da se u *pitanju* nalazi i moć kojom može povjeriti drugima da je iz *pitanja* izvedu. Nazvat ćemo je *imaginacijom*. A moć *postavljanja* i *razrješavanja pitanja* koja u priči pripada ministru i Dupinu nazvat ćemo *simbolizacijom*.

Da bi sačuvalo svoju stalnu prisutnost u *središtu*, pismo putuje po periferiji. Od kraljice odlazi ministru, od ministra Dupinu, od Dupina prefektu policije, od prefekta policije vraća se natrag kraljici. Ono kruži, ali ne u izopačenom krugu (*circulus vitiosus*), kako bi se moglo prosuditi iz Lacanove interpretacije,¹⁵ već u *hermeneutičkom*. Pismo koje je na početku kraljicu držalo u vlasti ministra u povratku joj daje moć nad njime. Sukob, koji je na početku nastao jer je ministar kraljicu stavio u pitanje, okrenut će se u sukob koji će, ako ministar bude dosljedan dosadašnjem postupanju, dovesti do izmirenja. Iz početnog stanja ugroženosti, lišenosti i praznine uspostavlja se, kao u nekom muzičkom djelu, stanje ispunjenja.

4.

Kod Platona nailazimo na slike koje će nam pomoći da još dublje sagledamo međusobni odnos *znanstvenog realizma*, *imaginacije* i *simbolizacije* te njihovu opreku prema *naivnom empiricizmu* i *narcisoidnom empiricizmu*. To su tri čuvene usporedbe iz VI. i VII. knjige *Države*: o *suncu*, *špilji* i *crti*. Ove zadnje problematiziraju odnos unutar *čjeline svijeta* razdijeljene na ono gore (izvan špilje) i ono dolje (u špilji). Problem postavljen u *Ukradenom pismu* i ovdje je prepoznatljiv. U špilju su na mjesto autentičnih bića i predmeta postavljena bića i predmeti koji njima samo sličje, a umjesto sunca kao *ideje Dobra* ovdje svijetli njemu slična vatra. Umjesto prave svinje naprimjer tu je njezina skulptura, a umjesto nekog upotrebnog predmeta, nešto njemu slično što ničemu ne služi.¹⁶

U špilji se nalaze sužnji prikovani za stijenu. Oni gledaju u slike lažnih bića i predmeta što im se nalaze iza leda, misleći da je to jedina stvarnost. Njihovo uvjerenje se ne mijenja ni onda kad ih netko uspije okrenuti i ukazati im na predmete koji se u tim slikama odražavaju. Oni su jednostavno nemoćni da povežu »original« i sliku zato što je taj »original« lišen svoje originalnosti. Njihova je pozicija pozicija kralja iz prvog dijela Poeove priče, pozicija *narcisoidnog empiricizma*.

U vladajućoj su poziciji oni koji su izašli iz špilje i ponovo se u nju vratili. Budući da su u suncem obasjanom svijetu gledali prave predmete u njihovim odrazima,¹⁷ uistinu mogu vidjeti što se to u špilji zbiva. Oni su u stanju prepoznati da su sjene podmetnutih »bića« i »predmeta« samo sjene i da »bića« i »predmeti« nisu pravi, već samo njima slični. U takvu uvidu očituje se moć *simbolizacije*. Oni sebe mogu postaviti u *pitanje* i iz tog *pitanja* izaći. Mogu napustiti špilju i ponovo se u nju vratiti. U toj špilji mogu u *pitanje* postaviti one koji to sami ne mogu i pomoći im da iz svoje *upitnosti* izađu.

Sužnji u špilji nalaze se u najtežoj mogućoj poziciji, gotovo beznadnoj. Da bi mogli izaći van, trebali bi uvidjeti odnos između »originala« i slike, a on se može uvidjeti tek izvan špilje. Kako je moguće da u špilji sagledaju ono što se tek vani može vidjeti i kako mogu vidjeti to što je vani, ako bez tog uvida ne mogu izaći? Platon razrješenje vidi u *sjećanju*. Duša zna kako izgledaju pravo biće i pravi predmet, jer je njezino pravo mjesto u području vladavine Sunca, odnosno *ideje Dobra*. Zato ona može u sebi uspostaviti *ideju*, odnosno *sliku (izgled)* izvornog bića i izvornog predmeta. Vođena uvidom u tu *sliku* ona je pokrenuta prema izlazu. Pozicija idejama oslobođena sužnja pozicija je *imaginacije*. Podmetnutom biću ili predmetu oslobođeni sužanj ne želi dopustiti mjesto koje u njegovu svijetu trenutno zauzima. On hoće u svoj svijet vratiti ono što u njega zaista spada. Postavljen je u *pitanje* i iz njega želi izaći. Pedagozi vješti *simbolizaciji* u tome su mu spremni pomoći.

Unutar usporedbe o špilji razlikujemo četiri faze koje čine jednu cjelinu zatvorenu u krug: prikovanost sužnja za stijenu, oslobađanje od lanaca i okretanje od sjena, izlazak iz špilje, povratak u špilju. Poprište autentična života nije u prostoru izvan špilje već u njoj, a ostvaruje se zamjenom svjetla vatre za sunčevu svjetlost. To je istjerivanje idola, a s njima i podmetnutih zamjena za istinska bića i istinske predmete.¹⁸ Nikad se to dokraja ne može ostvariti. Istjerani idoli se ponovno vraćaju. Malo sunca kroz uske kanale u špilju dopire te stanovnicima treba svjetlo idolotvorne vatre. Malo sunca, malo *Dobroga* tek za tren, ali to je dovoljno da život bude lijep, bogat, a prije svega interesantan.

Struktura prepoznatljiva u usporedbi o špilji prisutna je i u usporedbi o crti. Podjelom *crte* na dva nejednaka dijela i prenošenjem te iste podjele unutar svakog od njih uspostavlja se odnos *mislivog* i *osjetilnog* te odnos unutar *mi-*

14

Određenje ove pozicije kao beznadne ne podrazumijeva da bi trebalo iz svijeta odstraniti sve one koji se u njoj nalaze. Nju ne zauzima bilo koji subjekt, već onaj kojem je povjereni sva vlast. Njegovim micanjem maknula bi se narcisoidna vladavina, što preostalim narcisoidnima daje šansu da izađu iz ovog zla.

15

Lacan u priči prepoznaje ponavljanje uvijek iste uvjetovanosti. Time što je Dupin kraljičino pismo zamijenio svojim, ponovio je postupak koji je na početku učinio ministar i time pao u lanac uvjetovanja.

16

Naprimjer skulptura Plamena Dejanoffa koja izgleda potpuno jednako kao kućni usisivač, s tom razlikom što se njime ne može usisivati prašina.

17

Sjene ili odrazi bića i predmeta u špilji bitno se razlikuju od onih izvan špilje. Ove prve Platon zove *sjene slike*, a druge *božanskim odrazima (phantasmata theia)* – usp. Platon, *Resp.* 532 c (u hrvatskom izdanju: Platon, *Država*, Naklada Jurčić, Zagreb 1997., str. 289). Ta drastična razlika potječe od toga što *božanski odrazi* upućuju na prava bića i predmete, ali i zato što ih svatko tko ih vidi nikada neće poistovjetiti s pravom zbiljom, već će u njima vidjeti samo ono što oni jesu.

18

Paul Ricoeur bi rekao: »Kloniti idole znači istodobno simbolima dati da govore.« Vidi: Jadranka Brnčić, »Biblijski tekst i *metánoia*«, *Obnovljeni život* 64 (4/2009), str. 443.

slivog i unutar *osjetilnog*. Taj je odnos uvijek nekakav, na beskonačno mnogo načina disharmoničan, ali može biti i usklađen tako da su *mislivo* i *osjetilno* međusobno i svako unutar sebe izmireni.¹⁹ Kroz tu podjelu uspostavljamo ljestvicu na čijem su *osjetilnom* dijelu ono *imaginarno* (slika stvari) i ono *realno* (sama stvar), a u *mislivom* dijelu ono *simboličko* (slika predmeta)²⁰ te konačno sama *ideja Dobra*. Onaj isti problem koji smo prepoznali u špilji može se prepoznati i na *crti*: na mjesto autentičnih bića i predmeta postavljena su bića i predmeti koji njima samo sličje, a umjesto sunca kao *ideje Dobra* ovdje svijetli njemu slična vatra. Njegovo je razrješenje u istjerivanju podmetnutih bića i predmeta, odnosno u povratku onih autentičnih. A događa se opet u silasku onog *mislivog* u *osjetilno*.

Kako već rekosmo, *Platonova crta* se može na različite načine podijeliti da bi pokazivala odnos *mislivog* i *osjetilnog*, ali je samo jedna podjela takva da omogućuje silazak *mislivog* u *osjetilno*, njegovo nastanjivanje u *osjetilnom*. Evo jedne od onih iz beskonačnog mnoštva:

osjetilno		mislivo	
slika predmeta	predmet	ideja predmeta	Dobro

Odnos između *mislivog* i *osjetilnog*, odnosno unutar *mislivog* i unutar *osjetilnog* ovdje je tako postavljen da ne omogućuje smještanje *mislivog* (*ideja predmeta* i *ideja Dobra*) u *sliku predmeta*. Takovo što omogućeno je samo u sljedećem odnosu:²¹

osjetilno		mislivo	
slika predmeta		predmet	ideja predmeta
Dobro	ideja predmeta		
			Dobro

Ovu podjelu možemo nazvati podjelom po *pravoj mjeri*. Tek se po njoj *ideja Dobra* uistinu uspostavlja i kao takva spušta iz *mislivog* u *osjetilno*. Promašajem te podjele *ideja Dobra* zamijenjena je *idejom »Dobra«*, idolom koji njoj samo sličje. Tek je po *pravoj mjeri predmet* na *crti* postavljen uistinu *predmet*, njegova *ideja* zaista njegova *ideja*, a *slika predmeta* zaista *slika predmeta*. Svaka druga podjela, pa makar na njoj bilo naznačeno mjesto za *ideju Dobra*, ne omogućuje prikaz te ideje, već samo idola koji je hoće zamijeniti.

Preostaje nam još prikaz naivnog empiricizma. On ne prihvaća podjelu na *osjetilno* i *misaono* jer je uvjeren da može izravno doći do spoznaje predmeta. Ma kako nemogućim izgledalo da se to prikaže na *crti*, taj je prikaz ipak moguć. On upravo pokazuje sav besmisao takva pristupa predmetu. To je *crt*a kojom Zenon iz Eleje dokazuje da takva *crt*a nije moguća. Po njemu kretanje od početne do završne pozicije nije moguće ako se prije toga ne dosegne sredina (*medij*). Ali ta se sredina ne može uspostaviti jer bi se prije toga trebala uspostaviti opet sredina koja bi to omogućila. Sredina (*medij*) nije moguća jer ju je subjekt već na početku isključio.

5.

Oštru kritiku mišljenja koje svijetu pristupa direktno nalazimo i na čuvenom mjestu u Platonovu *Fedonu*²² nazvanom *magna charta europske metafizike*.

Tu ga Sokrat u razgovoru sa svojim prijateljima Simijom i Kebetom dovodi do apsurdna, pokazujući da je ono slijepo za prave, odnosno unutrašnje uzroke. Osjetljivo samo za vanjske, mehaničke uzroke, ono bi Sokratovu situaciju u zatvoru objasnilo položajem mišića i kostiju, zglobova ruku i nogu njegova tijela. Ono ne može obrazložiti zašto Sokrat, unatoč mogućnosti da napusti zatvor, i dalje u njemu ostaje, jer nema uvid u moć razloga koji Sokratu ne dozvoljavaju izlazak.

Umjesto *prve plovidbe*, tj. izravnog istraživanja uzroka osjetilne stvarnosti koja ne dopire do cilja, do spoznaje, Sokrat nudi *drugu plovidbu*. To je bijeg od neposrednog u duhovno-inteligibilnu sferu koju zove *logoi*. Pod tim podrazumijeva *medij*²³ koji omogućuje uvid u teleološko ustrojstvo kozmosa. Pitajući o svijetu, ne pita se o njegovu nastanku, početku.²⁴ Izbjegava stranputicu i mišljenju daje pravi smjer: pita se o izvoru koji izvodi poredak svijeta u njegovoj cjelokupnosti. Odgovor vidi u ideji Dobra.²⁵

Neka stvar jest ta stvar ako sudjeluje u *ideji Dobra*, ako je *dobra*. Ali isto tako ona jest ta stvar ako *sudjeluje* u svojoj ideji. Duša je nešto različito od svih stvari. Ona je živa i besmrtna. Nije harmonija tijela koja nestaje njegovim raspadanjem. Ona živi i kad te harmonije nema.²⁶ Ovdje prepoznamo istu strukturu koju je Lacan otkrio u priči o ukradenom pismu: tri točke trokuta s četvrtom u središtu:

ideja

D

duša   stvar

19

Opširniju argumentaciju za ovu neuobičajenu interpretaciju *Platonove crte* vidi: Ćiril Čoh, *Otkriveno lice kruga*, Kruzak, Zagreb 2004., str. 31–44.

20

Platon u ovaj segment smještava *geometrijske entitete*. No u X. knjizi *Države* cjelokupna problematika odnosa predmeta i njegove ideje u više se navrata svodi na odnos unutar trojstva: *ideja* predmeta, *predmet* kao slika ideje i *slika predmeta* kao slika slike ideje. Paul Pritchard smatra da se predmeti spoznaje kod Platona i ovdje, kad je riječ o *usporedbi o crti*, mogu dijeliti i na ova tri ontološka razreda. Paul Pritchard, *Plato's Philosophy of Mathematics*, Academia Verlag, St. Augustin 1995., str. 94.

21

Prva slika prikazuje odnos 8:4 između *osjetilnog* i *mislivog* što za sobom povlači odnos 4:2 unutar *osjetilnog*, odnosno 2:1 unutar *mislivog*. Jedini je mogući odnos koji omogućuje smještaj *mislivog* u nižem segmentu *osjetilnog* (*slika predmeta*) *zlatnarezni odnos* (a:b) = (a+b):a. Samo u tom odnosu dio crte koji pripada segmentu *mislivog* jednak je dijelu koji pripada segmentu *slike predmeta*.

22

Usp. Platon, *Phaid.* 97 c–103 a (u hrvatskom izdanju: Platon, *Fedon*, Naklada Jurčić, Zagreb 1996., str. 106–114).

23

Tu kvalifikaciju za *logoi* izričito koristi Jure Zovko u svom uvodu u Platonova *Fedona*. Vidi Platon, *Fedon*, str. 24.

24

Platonov Sokrat izbjegava pitanje o nastanku i početku svijeta jer na njega nema odgovora. Kad bi ga i bilo, on za razumijevanje svijeta ne bi imao značaja. Slično Kant u *Kritici čistog uma* u transcendentnoj dijalektici opovrgava mogućnost racionalne kozmologije. Pitanje o početku i nastanku može se postaviti, ali se na njega ne može odgovoriti. Zbog nedostatka takva odgovora nismo ni u čemu bitnom uskraćeni, već prema nečem drugom, ali sada bitnom, usmjereni.

25

»U ideji Dobra se 'cjelina' prvi put pokazuje u smislu koji je temeljno različit od cjeline shvaćene kao zbroj svih pojedinačnih dijelova. (...) Gledano s ovog stajališta, moderne su znanosti nalik antičkoj historiji: one gomilaju neodređeno mnoštvo iskustava koje nikada ne može doprijeti do svega, do cjeline, jer cjelina nije iskustveni pojam, odnosno nikada ne može biti dana.« H. G. Gadamer, *Početak filozofije*, str. 53–54.

26

To da duša nije isto što i harmonija, jer i sama traži harmoniju, jedan je od Sokratovih argumenata o besmrtnosti duše.

Ideja Dobra je u središnjoj, odnosno vladajućoj poziciji, i to zato što je uspostavljena harmonija između *duše*, *ideje* i *stvari*: *stvar* sudjeluje u *ideji* koju *duša* spoznaje da bi time ta *duša* bila u djelatnom odnosu prema *stvari*. Može se reći i obrnuto: *stvar*, *ideja* i *duša* su u harmoniji jer je u središtu uspostavljena *ideja Dobra*.

No u središtu ne mora biti *ideja Dobra* jer *stvar*, *duša* i *ideja* ne moraju biti u harmoniji. To ne znači da središte može nestati. Kad *ideja Dobra* u njemu nije prisutna, ono i dalje postoji, ali je prazno ili je pak zamijenjeno nečim što je *ideji Dobra* samo slično, idol koji treba ukloniti.

Strukturu s tri točke i četvrtom točkom u središtu nalazimo i u *Državi*. Tu se govori o trima »dijelovima« duše: *strasti*, *volja* i *um*:

	razum		mudrost
	d		p
volja	strasti	hrabrost	promišljenost

Kada među njima vlada pravi poredak i harmonija, onda je i duša, prikazana u središtu, također u harmoniji (prikaz lijevo). Vrijedi i obrnuto, ako duša nije u harmoniji, u toj harmoniji nisu ni njezini »dijelovi«. Duša koja nije u harmoniji sama sa sobom ponaša se kao odsutna. Njeno mjesto u središtu zauzima nešto što joj je samo slično, u smislu nekog *vanjskog ja* koje se ne slaže s onim unutrašnjim.

Duša koja je u harmoniji sama sa sobom postiže vrline (prikaz desno). To su: *promišljenost*, *hrabrost*, *mudrost* i *pravednost*. Razumnom dijelu duše pripada vrlina *mudrosti*, ali mudrost se ne ostvaruje ako ovaj dio duše nije usklađen s preostalim dvama. Mogućnost je tog usklađivanja u središnjoj vrlini, u *pravednosti*. Odsutnošću *pravednosti*, odnosno *prave mjere* u središtu, vrline se na periferiji izokreću u poroke. Ako se *prava mjera* prekoračuje, ti su poroci: pohlepa za materijalnim i tjelesnim, za čašću, za znanjem. Ako se pak *prava mjera* ne doseže, duša pada u neosjetljivost za materijalno i puteno, u malodušnost i odsutnost samopoštovanja, u misaonu tupost.

6.

Uspostava središnje točke unutar *svijeta* što ga u svom odnosu čine *stvari*, *duša* i *ideje*, uspostava harmonije unutar duševnih moći, a isto tako i povratak ukradenog pisma u Poeovoj priči, ne događa se direktno već *posredovanjem*. To je zato što središnja točka nije dodatak onima na vrhovima trokuta. Ona je od tih triju odvojena. Odnos između periferije i središta odnos je onog odvojenog, što je samo posredovanjem spojivo. Posredovanje podrazumijeva da veza među točkama nije direktna, da se ne uspostavlja naprosto povlačenjem linija između trokuta. Zato, govoreći o ovoj strukturi, možemo samo uvjetno govoriti o nekom trokutu. To što povezuje točke međusobno na periferiji, odnosno sve njih zajedno sa središtem, nije neki obruč izveden od stranica trokuta ili linijom kružnice. Točke se u posredovanju povezuju tako da se ne dodiruju, onako kako slika u ogledalu povezuje sebe s onim što sobom predstavlja.²⁷ Posredovanje ne ograničava, već ukida granice. Ono ne baca u okove, već oslobađa. Da bi posredovanje moglo biti posredovanje, mora biti *tankoćutno*, od svega što jest, od svega što uopće može biti, *tankoćutnije*, da bi tu *tankoćutnost* moglo svemu podariti.

Na takvu prirodu posredovanja unutar strukture *svijeta* i strukture *stvari* nadahnuto ukazuje Martin Heidegger, posebno u predavanjima *Gradenje, stapanovanje, mišljenje* i *Stvar*. Tu strukturu čini *četvorstvo*: *zemlja, nebo, bogovi i smrtnici*. U njemu je gornje odvojeno od onog donjeg u jedinstvu različitosti, zahvaljujući posredovanju zajedno biva. To posredovanje zove *čtvorenjem*. Ono nije nasilno, već nenametljivo, savitljivo, gipko, prilagodljivo, lako, prisno, kao ozračje što vlada u domu ili gnijezdu. Ono nije obruč, već prsten i razigrano kolo.²⁸

Iz gore rečenog proizlazi da nam struktura koju čine tri točke na vrhovima trokuta s četvrtom u središtu nije dostatna za prikaz onog što se u toj strukturi događa. Središnja točka i tri na periferiji dane su nam odvojeno, bez vidljivog posredovanja, ali mi smo u napasti da ih »spojimo« linijom trokuta ili kruga. To je zato što je ta struktura samo dio jedne složenije strukture, one što je pitagorejci zovu *četvorstvo* (*tetraktys*), a nema četiri člana već *deset*. Iza Platonova učenja o harmoniji stvari, duše i ideja, iza njegovih učenja o harmoniji svijeta stoji *dekada*, a ne neke tri točke s četvrtom u središtu.

Ono isto što je vidljivo u strukturi *dekade* Platon prikazuje i na crti. I ne samo on. Ovakvo dvojako prikazivanje *četvorstva*, odnosno *dekade*, u kružnom i pravolinijskom naći ćemo i u renesansnom platonizmu. Frane Petrić u *Nova de universis philosophia* objašnjava strukturu svijeta kao poredak bića i izlaže ih na ljestvici od devet članova, suprotstavljajući im kao deseto apsolutno *Jedno* (*Unum*) iz kojeg sve proizlazi.²⁹ Ti se redovi nižu jedan iza drugoga na ljestvici, ukazujući na poredak u kojem iz prethodnog nužno slijedi potonje: *CORPUS*, *forma*, *qualitas*, *natura*, *ANIMA*, *mens*, *vita*, *esentia*, *UNITAS*. U tom je poretku jasno vidljiva izdvojenost središnje *duše* (*anima*), *jednoće* (*unitas*) kao onog prvog i *tijela* (*corpus*) kao onog posljednjeg.

27

U Platonovoj usporedbi o špilji posredovanje je božansko ogledavanje pravih bića i predmeta u vodi ili u ogledalu. Tu su bića i predmeti dalje bića i predmeti, a njihove slike i dalje samo njihove slike, ali istovremeno su jedno. Ovo je zrcaljenje nespojivo s onim između lažnih bića i predmeta i njihovih sjena u pećini. Ono ne spaja, već razdvaja, to tako radikalno da sjena ostaje nespojiva s onim od čega dolazi, čak i kad je taj njezin izvor vidljiv.

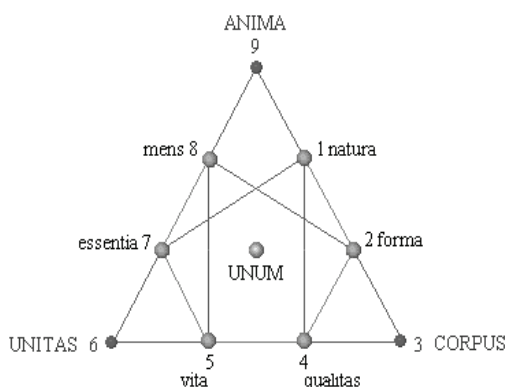
28

»Četvorovanje postoji kao prisvajajuća ogledalska igra onih što su jednostavno povereni jedno drugom. Ono postoji kao svetovanje sveta. Ogledalska igra sveta je kolo prisvajanja. Stoga kolo ne obuhvata ono četvoro poput obruča. Kolo je prsten koji povezuje, pošto igra kao ogledanje. Prisvajajući, kolo zemlju i nebo, božanstva i smrtnike obasjava sjajem njihove jednostavnosti. Sijajući, prsten združuje ovo četvoro, svuda otvoren zagoneci njihove suštine. Sabrana suština povezujuće ogledalske igre sveta jeste uprstenjenost (Gering). (...) Ugnedžljiv, savitljiv, gibak, prilagodljiv, lak – na našem staronemačkom kaže ring i gering. Ogledalska igra svetujućeg

sveta, kao uprstenjenost prstena, otima nebo i zemlju, božanstva i smrtnike, i prenosi ih u njihovu sopstvenu prilagodljivost, kružnu savitljivost njihove suštine. Iz uprstenjavajuće ogledalske igre događa se stvaranje stvari.« Martin Hajdeger, »Stvar«, u: Martin Heidegger (Martin Heidegger), *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd 1982., str. 122–123. Prijevod predavanja »Stvar« nalazi se i u: Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb 1996., ali stranica teksta (između 212 i 213) na kojoj se nalazi ovaj citat nije otisnuta.

29

»Nakon prvog jednog cjelokupna sveukupnost stvari sastoji se od devet stupnjeva. (...) Pravo je stoga Pitagora rekao, da su stvari kao brojevi, jer su sastavljene od onih što su bliže i od onih što su dalje od jednoće. I ako se ne varamo, do sad je bio skriven razlog zašto se punina broja obuhvaća deseticom.« Frane Petrić (Franciscus Patricius), »Panarchia«, 23 vb, u: *Nova sveopća filozofija* (*Nova de universis philosophia*), Sveučilišna naknada Liber, Zagreb 1979.

Upravo su to tri točke naše triangularne strukture. Ako od njih odvojeno *Jedno* (*Unum*) stavimo u središte trokuta, uspostavlja se odnos koji smo dosad promatrali i za koji rekosmo da se ne može razriješiti bez posredovanja. A to je posredovanje moguće kroz preostalih šest točaka. Upravo one nedostaju našem dosadašnjem promatranju *četvorstva*, odnosno *dekade*, a imaju funkciju *posredovanja* koju zbog njihove odsutnosti nismo mogli vidjeti.

Pogledajmo strukturu položaja brojeva unutar *četvorstva*, odnosno *dekade*. Vidimo da su rastavljeni na tri sklopa: 3, 6, 9; 0; 1, 2, 4, 5, 7, 8. Prvi (6, 3, 9) je razmješten na vrhovima »trokuta«, drugi se (0, odnosno 10, već prema tome je li ono *središnje* odsutno ili prisutno) nalazi u središtu, a treći (1, 2, 4, 5, 7, 8) posreduje unutar prvog te između prvog i drugog.³⁰ Na prikazu Petrićevih redova bića vidimo da se desna stranica *tetraktysova* »trokuta« najprije povezuje linijom s donjom pa s lijevom; linija se vraća opet na lijevu stranicu da bi odatle prešla na desnu, a s nje opet na donju: s donje se vraća na desnu i na kraju završava na lijevoj, tamo gdje je počela. Linija posredovanja ovim ne dotiče ono između čega posreduje: direktno ne spaja tri točke na vrhovima ni njih sa središnjom. Ona je nenametljiva, ali dok ona teče, središnja se točka daruje onima na vrhovima, a one daruju sebe njoj; ujedno se sve jedna drugoj daruju.

7.

Tražajući *medij* koji nam omogućuje pristup svijetu, naišli smo na strukturu koja i unutar sebe ukazuje na to da je i njoj potreban *medij* kakav ona sama hoće biti. Ova struktura kao *medij* nije samo *medij*, već je i *izričaj* o tome što je *medij*, kako on posreduje i što je to između čega posreduje.³¹ Kao da time hoće zadobiti naše povjerenje. S razlogom jer je veoma upitno smije li se i može u hermeneutici kakvu poznajemo Platonov *bijeg u logoe* tumačiti na ovaj način. Izgleda da joj se hoće podmetnuti nešto što ona nikako ne može prihvatiti kao svoje. Uostalom, izgleda da je općeprihvaćeno shvaćanje da pod *logoi* Platon misli na jezik. Ima li *tetraktys* s time ikakve veze? Postoje mjesta na kojima Gadamer izričito ukazuje na veliki značaj *tetraktysa* za Platonovu filozofiju.³² Ipak, to još uvijek nije ukazivanje na strukturu koja bi kao *medij* u posredovanju svijeta imala prednost pred jezikom.

Sasvim drugačije stoji stvar kod Heideggera, posebno u njegovu *Uvodu u metafiziku*. On tu ukazuje na ono iza jezika i iza govora, a time i iza cjelokupne stvarnosti. Parmenid i Heraklit su to zvali: *logos, physis, harmonia, aletheia* ili naprosto *einai – biti*. *Logos* ne znači ni smisao, ni riječ, ni učenje, čak ni smisao nekog učenja, već, kako kaže Heidegger, »stalnu u sebi vladajuću izvornu sabirajuću sabranost – izvorno ujedinjavajuće jedinstvo onoga što stremlji da se razide«. ³³

Riječ usko vezana za *logos*, riječ *physis* nema puno veze s onim što mi danas zovemo prirodom, predmetom fizike, kemije, biologije, ekologije. Grci su *physisom* zvali ono što iz samoga sebe izrasta, pojavljuje se i dalje u sebi stoji, *izrastajući-prebivajuće vladanje*, rast neke ruže naprimjer. Pod rastom se ovdje ne podrazumijeva količinsko povećavanje, postajanje višim i većim. Ono nije pojava koju opažamo između drugih pojava onoga što biva. Kroz *physis* se ono što biva ispituje u cjelini. ³⁴ *Physis* je *bitak* zbog kojega ono što biva tek postaje i ostaje opažljivo. ³⁵ Grci nisu u tim pojavama razabirali *physis*, već obrnuto: »Na osnovu nekog poetsko misaonog osnovnog razabiranja bitka otkrilo se njima ono što su oni morali nazvati *physis*.« ³⁶ Razabiranje bitka, *physisa, logosa* prethodi svakom razabiranju.

Heraklit na mnogo mjesta kaže da ljudi *logos* i *physis* ne razumiju, da ne sabiru *logos*, ne obuhvaćaju u jedno što je, premda suprotno, jedno s drugim iduće. Njihovi i najljepši svjetovi samo su hrpa razbacanog smeća. ³⁷ Lišeni moći unutrašnje harmonije onoga biti, predaju se blještavilu vanjske harmonije pukog izgleda. Ljudi ne prodiru do *logosa* iako to riječima i djelima stalno pokušavaju. No zapravo se muvaju amo-tamo i svašta naklapaju. *Logos* je i govor, ali ne govor riječima. To je govor tankočutniji od riječi. Međutim i riječi mogu biti tankočutne, osjetljive na najfinije nijanse onoga što jest, ali samo ako proizlaze iz razabiranja *logosa*, tog samog *jest*.

Zerzanova kritika jezika i govora kao nedostatnog i sputavajućeg sredstva neposredne komunikacije, koju smo na početku spomenuli, stoji samo kao dio istine. Jezik i govor su nezamjenjivi. Nisu u pitanju oni, već njihova izvornost. Heidegger kaže:

»Samo tamo gdje se logos otvara, glasanje riječi postaje riječ. Samo tamo gdje se razaznaje bitak onoga što jest, puko osluškivanje postaje slušanje. Oni koji logos ne shvaćaju nisu u stanju

30

Sklopove unutar dekada možemo uočiti i tako da neki broj podijelimo sa sedam. Nikada se među decimalama neće pojaviti 3, 6, 9, 0, nego samo 1, 2, 4, 5, 7, 8 i to uvijek u poretku 1 – 4 – 2 – 8 – 5 – 7 – 1.

31

Ovim ne želim reći da čuvene riječi Marshalla McLuhana »medij je poruka« treba shvatiti u ovom kontekstu. Ne zato što to ne bi bilo moguće, već zato što traži širi okvir od onog koji je zadan našom temom.

32

»Platonu je bilo razumljivo pitagorovski tetraktys iskoristiti kao vodeću shemu brojevnog niza. On je tu prvu deseticu očito gledao kao prashemu svega poretka i ispunio promjenljivim sadržajem, ako smijemo vjerovati Aristotelovom iskazu. Zatvorena piramida broja deset ujedno, pak, zasniva otvaranje brojanja u beskonačno. Mnoštvo je ono mnogo u jednom, a tome odgovara shema

dvojstva kojoj se ne može pripisati nikakav određeni sadržaj. To je načelo sveg mišljenja i sveg razlikovanja.« Hans-Georg Gadamer, »Platon kao portretist«, u: Hans-Georg Gadamer, *Čitanka*, str. 259. Spominjući Aristotela, Gadamer misli na: *Metafizika*, A8, 1073a 16–23; *Fizika*, Γ8, 206b 28–33.

33

Martin Hajdeger (Martin Heidegger), *Uvod u metafiziku*, Vuk Karadžić, Beograd 1974., str. 144.

34

Isto, str. 31.

35

Isto, str. 32.

36

Isto.

37

Heraklit, fr. 124.

da čuju niti da kazuju. Oni nisu u stanju da svoj opstanak dovedu do uspostave u bitak onoga što jest. Oni tumaraju u okrugu svoga samo-smisla (svojejavosti). Oni uvažavaju samo ono što im upravo nadolazi, što im laska i što im je poznato.«³⁸

Logos je *medij* u kojem kazivanje postaje pravo kazivanje, a slušanje pravo slušanje.

8.

Što je s »intelektualnim naočalama« Nikole Kuzanskog što smo ih spomenuli u uvodnom dijelu našeg razlaganja? Odgovara li njegov beril *mediju* kojim se ovdje bavimo? Prema knjizi *De beryllo* uloga je tog *medija* u otklanjanju nepotpunoga, razumom ograničenog znanja, da bi se oslobodilo mjesto za pravo znanje. Kroz Poeovu priču rečeno, njime se drži stalna udaljenost autentičnog pisma od podmetnutog i vodi briga da se ovo prvo ne zamijeni drugim. »Sve što postoji u onom drugom je drugačije nego u sebi.«³⁹ Čovjek svojim razumom ne određuje kakve su stvari u sebi. Ljudska mjera⁴⁰ dopire do stvari tako da ih isključuje iz *cjeline*. Zato mora ustuknuti pred mjerom koja tu *cjelinu* čuva. Razum ne može uspostaviti *cjelinu* jer ne može dosegnuti *podudaranje oprečnog (coincidentia oppositorum)*.⁴¹ To nam mogu omogućiti ponuđene »intelektualne naočale«, premda se i njima naoružani često spotičemo, vraćamo metodi razuma i pokušavamo ono što pripada savršenom pogledu razumski razlagati.⁴² Od božanskoga padamo u ono ljudsko, razlaganje o svemu nam postaje krhko i tanko.

Knjiga *De beryllo* pisana je jednostavno⁴³ i treba poslužiti onima koji imaju poteškoće u razumijevanju njegovih drugih djela, posebno djela *De docta ignorantia*. U ovom se djelu suptilna razlika između ljudske i božanske mjere pokazuje na puno složenijem primjeru, na odnosu površine višekutnika i kruga, odnosno duljine prave crte i kružnog luka:

»Ne može stoga konačni um pomoću sličnosti točno dokučiti istinu stvari. Istina, naime, nije ni 'više' ni 'manje', ona se sastoji u nečem nedjeljivom i ne može je točno izmjeriti ništa što nije i samo istinito, kao što i ne-krug ne može izmjeriti krug, čije se 'biti' sastoji u nečem nedjeljivom. Um, dakle, koji nije istina, nikada ne shvaća istinu tako točno da ona ne bi mogla biti shvaćena beskonačno točnije. On se prema istini odnosi onako kako se višekutnici odnose prema krugu: što više mnogokuta bude upisano u višekutniku, to je on sličniji krugu, no nikad mu ne postaje jednak pa i ako bi umnažao kutove u beskonačno, osim ako se ne bi sveo na istovjetnost s krugom.«⁴⁴

U djelu *De circuli quadratura* Kuzanski pokazuje da kvadrat ili bilo koji višekutnik i krug nisu entiteti iste vrste, premda se može utvrditi da određeni višekutnik može doći bliže zadanom krugu od drugoga. Višekutnik može biti veći ili manji, ali ne može dosegnuti apsolutni maksimum ni u stvarnosti ni u mogućnosti. U usporedbi s višekutnicima koji dopuštaju »veće« i »manje«, područje kruga je područje apsolutnog maksimuma.⁴⁵ Ono što se broji ne može dosegnuti snagu shvaćanja jedinstva, a mnogostrukost ne može dosegnuti snagu jednostavnosti.

»Svi teolozi traže sigurnu točnost posredstvom koje mogu dosegnuti vječnost sličnu krugu, jedinstvenu i najjednostavniju. Ali beskonačna moć je nesumjerljiva sa bilo kojom ne-beskonačnom, kao što područje kruga ostaje nesumjerljivo sa bilo kojim područjem ne-kruga.«⁴⁶

»Intelektualne naočale« Nikole Kuzanskog, pa i ove suptilnije koje obrazlaže u *Docta ignorantia* i *De circuli quadratura*, ne dopiru dalje od odredbe *medija* kojom smo počeli naše promišljanje – *ono što omogućuje tankočutni pogled razlikovanja simbola i onog što simbol označava*. Njime se može ču-

vati distinkcija između ovostranog i onog potpuno odvojenog, ali se njime ne može vidjeti kako se ona prevladava. On nema moć *posredovanja*, moć *simbolizacije*, već samo *imaginacije*. Kuzanski ne može kroz krug gledati ono što Platon gleda kroz strukturu *čtvorstva*, odnosno *dekade*. To ne mora značiti da *krug* i *čtvorstvo*, odnosno *dekada*, jednom drugom ne pripadaju, već samo da Kuzanski tu pripadnost ne uočava.

9.

Čuvajući *krug* od onog što na njega samo slič i nikada, ma kako mu bilo slično, *krugom* ne postaje, Kuzanski je razgraničio geometriju kao disciplinu mjerenja zemlje od takozvane *svete geometrije* (*geometria sacra*) kojom se *cjelina svijeta* razmjerava *božanski*. Svaka od njih ima svoje, ničim zamjenjive, mjesto i ulogu. To su dvije od tri pozicije subjekta prepoznate u Poeovoj priči. Prva je *znanstveni realizam*, a druga *imaginacija*. One se moraju međusobno uskladiti da se ne bi izopačile, prva u *naivni empiricizam*, a druga u *narcisoidni simbolizam*. Njihov sklad i međudjelovanje prikazao je Rafael na čuvenoj *Atenskoj školi*. Tom se freskom zaokružuje cjelokupna europska tradicija od antike do renesanse, iz koje ni mi današnji ne bismo smjeli biti isključeni.

Pogledajmo tu fresku kroz *medij* kojim smo se bavili. Učinit ćemo to s pravom jer se i ona sama tim *medijem* bavi. Naime u kompoziciji likova prepoznat ćemo strukturu koju čine tri točke na vrhovima »trokuta« s četvrtom u središtu. Na gornjem su vrhu »trokuta« Platon i Aristotel, dva učitelja koji se međusobno nadopunjuju u odnosu *ideje* i *stvari*. Platon s rukom podignutom

38

M. Hajdeger, *Uvod u metafiziku*, str. 145.

39

De beryllo, capitulum IV. Nikolaus von Kues, »De beryllo. Uben den Beryll«, u: *Philosophisch-theologische Werke*, Lateinisch-deutsch, Band 3, Felix Meiner Verlag, Hamburg 2002., str. 4.

40

Kuzanski se slaže s Protagorom da je čovjek mjera svih stvari, ali dodaje da ta njegova mjera nije prava. Vidi: *De beryllo*, capitulum V. Isto, str. 6.

41

De beryllo, capitulum XXII. Isto, str. 40.

42

Isto.

43

Početak prikaza veoma podsjeća na Sokratove riječi u VI. knjizi *Države* (*Resp.* 509d) kojima Glaukonu objašnjava mogućnost sagledavanja odnosa između vidljivog i nevidljivog, osjetilnog i isaonog. Tamo je riječ o podjeli crte, a ovdje o podjeli trstike. Kuzanski svom čitatelju kaže: »Ako želiš vidjeti prisposobu naše tehnike uzmi u ruke trstiku: i prelomi je po sredini.« Isto, str. 10.

U nastavku Kuzanski pomoću ovako podjeljene crte izvodi polukružnicu. Rotacijom

polovice crte koja počinje s pozicije čitave crte (promjer kružnice) Kuzanski ukazuje na povećavanje kuta kojeg polovica crte zatvara s promjerom. Taj kut postaje sve veći i veći, a kada polovica crte padne na poziciju promjera, postaje tako velik da veći ne može biti. Ali taj najveći mogući kut ujedno je i najmanji mogući, tako mali da manji od njega ne može postojati. Uspostavljamo ga u obrnutoj rotaciji, gdje se od najvećeg mogućeg kuta uspostavlja sve manji i manji. Kad se najveći mogući kut vidi kao najmanji mogući, onda se kao u zrcalu, odnosno prisposobi, vidi apsolutno prvo počelo, ono što je tako veliko da od njega ne postoji ništa veće i tako malo da od njega ne postoji ništa manje, a uzrok je svega, i maloga i velikoga.

44

De docta ignorantia, Liber primus, capitulum III. Nikolaus Cusanus (Nikola Kuzanski), *De docta ignorantia* (*O učenom neznanju*), Institut za filozofiju, Zagreb 2007., str. 69 i 71.

45

Nikolaus von Kues, »De circuli quadratura«, u: *Die mathematischen Schriften*, Felix Meiner Verlag, Hamburg 1979. (zweite, verbesserte Auflage), str. 40.

46

Isto, str. 51.

prema gore upozorava da se unutar *cjeline svijeta* mora promišljati ono što je od njega posve odvojeno. Da *ideja Dobra*, ono prvo, nije od svega ostaloga posve odvojena, tada *posredovanje*, o kojem govori u *Timeju* što ga drži pod rukom, ne bi bilo ni potrebno.⁴⁷ Na *sredinu* ukazuje i Aristotel svojom desnicom i ljevicom. Njegova desnica predstavlja povučenu horizontalu na Platonovu desnicom naznačenu vertikalu. U ljevici drži *Nikomahovu etiku*, između ostalog, raspravu o *pravoj mjeri* u moralnom djelovanju. Izuzetno je teško dosegnuti je, kao što je teško pogoditi *središte kruga*,⁴⁸ posebno ako na njegovoj periferiji imamo u vidu borbu *čuvstava, volje i razuma*.

Na donjem desnom vrhu trokuta što ga prepoznajemo unutar *Atenske škole* vidimo Arhimeda (možda Euklida). Sa šestarom u ruci zaokupljen je nekim složenim geometrijskim izvodom. Okružuje ga skupina sljedbenika, matematičara koji u toj disciplini pronalaze način ovladavanja svijetom stvari. Predstavljaju *znanstveni realizam* povezan s Aristotelovim *filozofskim realizmom*. Na donjem lijevom vrhu trokuta, povezan s Platonovim *idealizmom*, nalazi se Pitagora, također okružen sljedbenicima. Proučava prikaz muzičke harmonije bazirane na *tetraktysu*⁴⁹ i piše svoju knjigu. Na tu knjigu pogled baca Parmenid, radeći tako na svojoj. Malo podalje, a opet u istom društvu, nad svojim bilješkama sjedi duboko zamišljeni Heraklit.

Gledamo pisanje triju knjiga *o prirodi*. U Heraklitovoj i Parmenidovoj jezik je u svojoj upotrebi, kako svjedoči Heidegger, nadišao gotovo sve što će kasnije biti rečeno, tako da čovjek gubi volju da piše. Ali ipak, ma kako govor u njima bio *tankočutan*, one ne bi bile moguće. To nam pokazuje i Rafael, bez govora koji je još *tankočutniji*.

Pogledajmo na kraju i u četvrtu točku, onu u središtu. Pred nama leži polugoli Diogen. Odijelo je, ali ne samo to, nego čak i žlicu, smatrao *ekstenzijom* kojoj se, da bi ostao čovjek, ne smije prilagoditi. Hodajući između onovremenih kiborga, s upaljenom je svijećom tražio čovjeka. Rugali su mu se jer su mislili da je *najvišim Dobrom* smatrao *neposjedovanje*. Pogriješili su jer su Diogenovo sredstvo zamijenili njegovim ciljem. A do tog se cilja ne mora doći samo na Diogenov način. Sredstva se mogu mijenjati, ali cilj ni s čim i ni s kim.

Jednom se Diogenu pred tim najvišim i od svega drugog odvojenim ciljem prepriječio i jedan od najvećih vladara u povijesti, hotеći ga tobože darivati. No Diogen je to shvatio kao *podmetanje* pa je od njega zatražio da mu se sa svime i sa sobom samim – *makne*. Samo se tako spašava i čuva istinska vladavina *svijeta* pred onima koji bi *svijet* i sve u njemu htjeli sebi podrediti, onemoćati i obezvrijediti.

Ćiril Čoh

Beyond the Sensibility of Language

Abstract

“Whatever exists, exists otherwise in something else than it exist in itself” (Nicolaus Cusanus). The world of man is a mediated indirect world and it can exist completely separate from what the world in itself is, the latter being referred to today as immediacy, Life, authentic existence. Rationality, symbolic thought, and language connect us to the reality, but when they are left to themselves they reduce otherwise infinite variety within the reality and substitute the richness of life with hyperreality ad extensions (Baudrillard, McLuhan).

We are lost in the world of symbols, according to Cusanus, because we lack the sensibility to differentiate the symbol from the signified symbolized. Kant extends this to the opposition between the world-for-us and the world-per-se, thereby pointing out that our experience of the world is determined by the spectacles through which we see it. Cusanus on the other hand offers the spectacles that enable us to achieve the before mentioned sensibility, comparing them to the semiprecious stone beryl, which enables otherwise invisible objects to become visible if observed through the stone. The concerned medium is thus more sensible than language. Plato made the cognition of this medium a prerequisite for entry into his Academy.

Key words

world, medium, scientific realism, imagination, symbolization, naïve empiricism, narcissist symbolism, “intellectual glasses”, *tetraktys*

47

»Ali dva pojedinačna ne mogu se lijepo sastaviti bez trećeg; u sredini mora postojati neka veza da bi se ta dva spojila. Najljepša bi veza bila ona koja bi i samu sebe i ono što spaja što više sjedinila, a to prirodno na najljepši način postiže proporcija.« *Thim.* 31 c. Prevedeno prema: Platon, *Timaj*, Mladost, Beograd 1981., str. 71.

48

»Dakle, dostatno je rečeno da je čudoredna krepost srednost, i kojim načinom, te da je srednost između dva poroka, onoga što je u suvišku i onoga što je u manjku, a da je takva jer teži pogoditi sredinu, i u čuvstvima i u djelatnostima. Stoga je naporno biti valjan. Teško je, naime, pronaći sredinu u svemu, kao što sredinu kruga ne može naći svatko, nego samo znalac; tako se i srditi može svatko i lako, a isto i davati i trošiti novac, ali učiniti to pravoj osobi, u pravoj mjeri, u pravo vrijeme, s pravim razlogom i načinom, niti

može svatko niti je lako; zbog toga je dobro i rijetko i hvaljeno i lijepo.« *Nikomahova etika*, 1109a, 930. Vidi: Aristotel, *Nikomahova etika*, Globus i Sveučilišna naklada, Zagreb 1988., str. 37.

49

Odnosi među brojevima *tetraktysa* (1, 2, 3, 4) predstavljaju osnovne muzičke intervale: *diapason* (oktava) 2:1; *diatesaron* (kvarta) 4:3; *diapente* (kvinta) 3:2. Najmanji interval, *epogdoon*, mala sekunda, određen je odnosom 8:7. Na prikazu koji se nalazi na Rafaelovoj fresci čitljiv je naziv *epogdoon* i to na liri između pozicije VIII. i VIII. Na liri su označeni i ostali intervali (*diapason* između XII. i VI., *diatesaron* između XII. i VIII. te između VIII. i VI., te *diapente* između XII. i VII. te između VIII. i VI.) ali su na fresci nečitljivi. Ispod lire na prikazu vidi se raspored točaka u *tetraktysu*, s naznakom da je njihov zbroj broj *deset*.